

VENÄJÄN POHJOINEN SOTILASPIIRI; PUOLUSTUSVYÖHYKE JA HYÖKKÄYKSEN LÄHTÖALUE

Eversti Erkki Nordbergin juhlaesitelmä
Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosikokouksessa 10.3.1997.

Kunnioitetut kuulijat.

Venäjä ja erityisesti Leningradin sotilaspiiri sekä niiden sotilaallinen potentiaali on aina askarruttanut mieltäni niin historiallisena kuin futurologisenakin kysymyksenä. Suuriin ikäluokkiin kuuluvana upseerina olen toki lukenut strategian läksyni. "Venäjän edut ovat Suomen suunnalla vain strategiset ja puolustukselliset. Se on pyrkinyt turvaamaan niitä milloin hyökkäyksellisesti, milloin puolustuksellisesti." Mutta tutkijan mieli on palanut syvemmälle.

Kun Suomen Sotatieteellinen Seura lupautui ystävällisesti tukemaan vapaa-ajan harrastustani, aloin viime syksynä laatia strategista perusselvitystä aiheesta: 'Venäjän Pohjoinen sotilaspiiri; puolustusvyöhyke ja hyökkäyksen lähtöalue'. Tässä yhteydessä voin vain esitellä ensi syksynä valmistuvan työni väliraportin. Olen erityisen otettu, että saan esittää sen tässä juhlapöydässä ja tälle arvovaltaiselle sekä kriittiselle foorumille.

K a h d e k s a n k y s y m y s t ä

Koko tutkimusaiheen peruskysymys on sama, joka askarrutti jo Juho Kusti Paasikiven mieltä: 'Mitkä olivat ja ovat Venäjän ja mitkä Neuvostoliiton tarkoituksiperät Suomen suhteen?'. Mitkä olivat ne olosuhteet sekä seikat, jotka muovasivat Pietari Suuren, Elisabet I:n, Aleksanteri I:n ja Josif Stalinin sotilaspolitiikka. Asian poliittista puolta on tältäkin kannalta tutkittu vallan vimmatusti, samoin sotahistoriaa. Mutta kokonaista sotilaspoliittista analyysiä, joka perustuisi strategisen tason ratkaisuihin ja nojautuisi sotilaallisen voiman tapahtuneeseen käyttöön, en ole kirjastoista löytänyt.

Tutkimuksen historiallinen osuus pyrkii antamaan vastauksen kolmeen tutkimuskysymykseen. Millaisissa sotilaspoliittisissa olosuhteissa ja tilanteissa Pohjoinen sotilaspiiri on ollut Venäjälle puolustusvyöhyke ja millaisissa hyökkäyksen lähtöalue? Mitkä ovat olleet sen alueen käyttöä koskeneet strategiset pyrkimykset? Millaisia strategisia operaatioita sinne on suunnattu ja sieltä on suunnattu ulospäin? Työn tästä osasta olisi löydettävä mahdolliset jatkumot ja tehtävä johtopäätökset vaihtuvien olosuhteiden osuudesta.

Neljä tutkimuskysymystä tähtäävät taas tulevaisuuteen. Mitkä ovat Venäjän Pohjoisen sotilaspiirin strategiset perustekijät ja niiden kehitysnäkymät? Mikä on sen nykyinen sotilaallinen tilanne ja millaiset ovat sen kehitysnäkymät? Kuinka Venäjän Pohjoinen sotilaspiiri soveltuu nykyisellään puolustusvyöhykkeeksi ja kuinka hyökkäyksen lähtöalueeksi? Ja millaiset ovat Venäjän sotilaspoliittiset kehitysnäkymät sekä kuinka niiden voidaan arvioida heijastuvan Pohjoisen sotilaspiiriin? Näihin kysymyksiin minulla ei valitettavasti vielä työn tässä vaiheessa ole kovinkaan selkeitä vastauksia antaa.

Pohjoinen sotilaspiiri

Pohjoiseen sotilaspiiriin kuuluu nykyisin kuusi hallinnollista aluetta, oblastia, yksi autonominen alue sekä yksi tasavalta. Sen etulinjan muodostavat Kuola, Karjalan tasavalta, Pietarin alue, joka käsittää Pietarin kaupungin sekä sitä ympäröivät Karjalan kannaksen ja Inkerinmaan, sekä Pihkovan alue. Sotilaspiirin selustaa ovat Arkangelin alue, siihen kuuluva Nenetsian autonominen alue, sekä Vologdan alue ja Novgorodin alue. (EU 1996)

Pohjoisen sotilaspiirin luoteisosat kuuluvat geologisesti ympäristöstään poikkeavaan Fennoskandiaan. Se käsittää Skoonea lukuun ottamatta Skandinavian niemimaan sekä Suomen, Itä-Karjalan ja Kuolan niemimaan. Fennoskandian itäraja kulkee Viananmerestä Äänisen, Laatokan ja Suomenlahden kautta Itämereen. Suurin osa Fennoskandian kallioperästä on arkeoisella maa-ilmankaudella syntynyttä ikivanhaa peruskalliota sekä vähän sitä nuorempia proterotsooisia muodostumia.

Pohjoinen sotilaspiiri kuuluu maantieteellisesti Itä-Euroopan tasankoon ja geologisesti Baltian kilpeen, joka on vanhaa kiteistä kallioperää, pääasiassa graniittia ja gneissia. Alue jakaantuu geologisesti kolmeen erilliseen osaan. Jääkauden raskaasti kuluttama kallioperä on lähellä maan pintaa Kuolan niemimaalla ja miltei koko Karjalan tasavallassa aivan sen eteläisimpiä osia lukuun ottamatta. Karjalan kannaksen itäiset osat sekä Suomenlahden eteläpuoliset alueet osat ovat puolestaan peittyneet paksumpien ja nuorempien maalajien alle. Sotilaspiirin selustassa peruskallio on taas syvällä maan pinnan alapuolella. (MIROV 1951, 18-19, 21; MELLOR 1964, 4-5)

Seitsemän operaatioaluetta

Pohjoinen sotilaspiiri voidaan nykyisten maaliikenneyhteyksien vallitessa hahmottaa seitsemäksi varsinaiseksi operaatioalueeksi sekä sotilaspiirin selustaksi. Kukin operaatiosuunta sisältää lisäksi erillisiä suuntia.

Pohjoisin operaatioalue on Pohjoiskalottiin kuuluva **Muurmannin alue**. Siellä sijaitsevalla Kuolan tukikohta-alueella on juuri nyt huomattavaa ydinasestrategista merkitystä. Venäläisen kaluston odottamattoman nopean rapistumisen takia tämä vaihe saattaa kuitenkin jäädä vain väliaikaiseksi (FORSS 1997). Tämä operaatioalue jakaantuu yhtä kaikki kahteen erilliseen osaan, Petsamon pohjoiseen ja Alakurtin - Sallan eteläiseen suuntaan.

Karjalan tasavallasta on löydettävissä kaksi varsinaista operaatioaluetta. Pohjoisempi on **Uhtuan - Kuusamon-Kainuun** operaatioalue, joka jakaantuu Kiesingin - Kuusamon sekä Kostamuksen - Kainuun suuntiin. Eteläisempi on **Porajärven-Laatokan Karjalan - Pohjois-Karjalan** operaatioalue. Siinäkin voidaan nähdä kaksi osaa: Repolan-Porajärven - Pielisen pohjoisempi suunta sekä Suojärven-Sortavalan - Savonlinnan eteläisempi suunta. **Pietarin alue** muodostaa Suomen taholle neljännen, kokonaan oman Karjalan kannaksen operaatioalueensa.

Pohjoisen sotilaspiiriin viides operaatioalue on Suomenlahden eteläpuoleinen **Inkerinmaan-Pihkovan - Viron-Latvian koillisosan** operaatioalue. Sekin jakaantuu Peipsijärven pohjoispuoliseen Kingiseppin - Narvan sekä Pihkovanjärven eteläpuoliseen Pihkovan - Tarton-Riikan [Rīga] suuntiin. Kuudes operaatioalue on **Ostrovin-Velikije Lukin - Rezeknen-Riikan** operaatioalue.

Pihkovan alue saatetaan tavanomaisten aseiden rajoittamissopimuksen tulkinnaasta johtuvista syistä liittää Moskovan sotilaspiiriin (HS, 5.6.1996, C 1; PALO 1996). Venäjälle on ainakin annettu kolme vuotta aikaa sopeuttaa Pohjoisen sotilaspiirinsä hyökkäyksellinen aseistus TAE -kiintiöiden puitteisiin (HS 5.6.1996, C 1). Nykyisin Viroon, Latviaan ja Valko-Venäjään rajautuva Pihkovan alue kuuluu kuitenkin vielä Pohjoiseen sotilaspiiriin. Tilanne sitä paitsi elää koko ajan (RAIVIO 1997).

Strategiselta ja historialliselta kannalta tarkasteltuna voidaan itse asiassa löytää vielä seitsemäskin, Suomeen etelästä rajautuva operaatioalue. Se on avautunut silloin, kun Viro tai ainakin **Suomenlahden etelärannikko** on joutunut Venäjän tai Neuvostoliiton haltuun. Tämä operaatioalue on yleensä kuitenkin ollut Baltian sotilaspiiriin yksi, pohjoinen operaatioalue, joten sen tarkastelu rajoittuu tässä tutkimuksessa vain mainintojen varaan.

Erämetsien kauppamaa

Suomen ja Karjalan kohtaloksi tuli 1000-luvulla kasvaa kahden nousevan valtion, Ruotsin ja Venäjän väliin. Niiden eteneminen itämerensuomalaisten heimojen alueelle alkoi viimeistään 1100-luvun alkupuoliskolla. Kaakossa kasvoi puolestaan nopeasti lisääntyvän slaavilaisen väestön asutuspainetta kohti pohjoisessa sijainneita suomensukuisten heimojen harvaanasuttuja alueita. Aseellisiin kamppailuihin oli neljä pääasiallista syytä, jotka ovat sittemmin vallinneet vuosisatoja.

Aluksi kyse oli pelkästään taloudellisista eduista: heimot kilpailivat keskenään asuma-alueiden välissä sijainneiden erämetsien nautinnasta ja omistuksesta. Karjalaiset erämiehet kulkivat jo tuossa vaiheessa myös idästä länteen Pohjanlahden rannikolle. Sinne he pääsivät meritse sekä Saimaan vesistön poikki Pyhäjoen ja Oulujoen suistoihin. Vienanlahdelta kulki toinen reitti Vienan Kemiä myöten Maanselän yli Perä-Pohjolaan ja Kainuun vesistöihin sekä edelleen Kemin ja Oulun rannikoille.

Keskenään kilpailevien laajentumishaluisten naapurivaltioiden etupyrkimykset tulivat toiseksi pian tuottoisan kaupan taustavoimaksi. Tämä johti vähitellen aseelliseen taisteluun Suomen niemimaasta, sen asukkaista ja luonnonvaroista. Kolmas merkittävä seikka oli kilpailu Nevan hallinnasta. Se oli tuon ajan liikenneoloissa ainoa kauppareitti Suomenlahdelta Laatokalle ja Ääniselle sekä niiltä aina Kiovan Venäjälle, Bysanttiin, Moskovaan ja Lähi-Itään.

Neljäs syy oli germaanien ja slaavien välinen kilpailu, joka alkoi saksalaisten siirtoasutuksesta ja ulottui jo 1100-luvulla Suomenlahden pohjukkaan (GRIMBERG 9, 1957, 183). Tämä kilpailu sai aluksi lännestä itään, mutta pitemmällä perspektiivillä pääasiassa idästä länteen suuntautuvat hyökkäykselliset muodot. Vaikka saksalainen ritarikunta kokikin vuonna 1242 Peipsijärven jäällä tappion, Baltian pääosa jäi kuitenkin ritarikunnan ylivallan alle. Kuriositeettinä voidaan mainita, että tämä taistelu oli vuoteen 1914 asti ainoa saksalaisten ja venäläisten välillä käyty varsinainen yhteenotto. (KIRKINEN 1994, 22, 30, 37-41, 108-109)

Germaanien levittäytyminen Baltiaan alisti baltit vuosisadoiksi saksalaisen maaatelin alaisuuteen ja maaorjuuteen. Tämä seikka on heijastunut Pohjoisen sotilaspiirin seitsemännellä operaatioalueella meidän vuosisadallemme saakka. Virolaiset nimittäin karsastivat saksalaisia vielä vuonna 1939 siinä määrin, että pääsivät mieluummin venäläiset maahan laukaustakaan ampumatta kuin antautuivat uuteen yhteiseen tulevaisuuteen Saksan kanssa. (PÄTS 1997) Mitään sen suurempaa poliittista viisautta siihen ei sisällynyt.

I n k e r i n m a a   j a   t a k a m a a

Karjala jaettiin vuonna 1323 tehdyssä Pähkinäsaaren rauhassa virallisesti kahtia Ruotsin ja Venäjän kesken. Ruotsin valtaama Karjala, Viipurin linnalääni ulottui Kymijoelta Rajajoelle ja Suomenlahdelta Mikkelin pohjoispuolisiin erämaihin. Mutta Karjalassa vallitsi pian Ruotsin ja Venäjän välinen perustavaa laatua oleva rajojen ja etujen ristiriita. Se kesti 700 vuotta ristiretkiajalta aina vuonna 1809 solmittuun Haminan rauhaan saakka. (KIRKINEN 1994, 45, 48, 52, 115)

Pohjoisen sotilaspiirin viides operaatioalue, eteläinen Inkerinmaa aktivoitiin vuonna 1570, jolloin alkoi taistelu Suomen etelärannikon omistamisesta. Taistelut levisivät nopeasti myös Karjalan kiistellyille raja-alueille. Tätä pitkän vihan aikaa kesti kaikkiaan neljännesvuosisadan. Sen kuluessa Ruotsi kohosi vahvemmaksi osapuoleksi ja teki Karjalan kannaksen kautta sotaretkiä niin Inkerinmaalle kuin Laatokan Karjalaankin. Pitkän vihan aikana laadittiin myös ensimmäinen suunnitelma Venäjän valloittamiseksi lännestä.

Ruotsin kuningas Juhana III:n [1537-1592] sodan päämäärät olivat vuonna 1572 nimittäin **Inkerin, Karjalan ja Jäämeren rannikon valtaaminen**. Vuoden 1578 sotasuunnitelman mukaan yhden armeijan piti edetä Venäjälle pohjoisesta, Arkangeliin laskevan Vienanjoen kautta, yhden Viipurista ja yhden etelämpää Baltiasta. Tarkoitus oli vallata Venäjä ja kääntää se katoliseen uskoon. (KIRKINEN 1994, 121-124) Tämä paperille jäänyt suunnitelma muistuttaa suuresti Venäjän sisällissodan aikuisia tapahtumia.

Vuonna 1617 solmitussa Stolbovan rauhassa Ruotsi liitti idästä laajoja alueita omaan valtapiiriinsä ja vakiinnutti itärajansa kulun. Sen lisäksi Ruotsi eteni Suomenlahden eteläpuolelle. Sen haltuun joutui koko Käkisalmen lääni, osa Inkerinmaata sekä pienempiä alueita Suomenlahden eteläpuolelta. (KOSONEN 1994, 12) Käkisalmen läänin rajat eivät kuitenkaan olleet selvät. Rajankäynnin yhteydessä riideltiin sitkeimmin Porajärven ja Repolan pitäjistä. Ne nousivat esiin myös vuosina 1918-1922 ja 1939. (JÄÄSKELÄINEN 1961, 10)

Pohjoisen sotilaspiirin pohjoisin operaatioalue oli jo 1400-luvulla järjestetty Novgorodin verotusalueeksi. Tässä historiallisessa vaiheessa se jakaantui vesistölinjojen mukaan kahtaalle: Vienanmereltä pohjoiseen Jäämerelle sekä Tulomajokea sekä Luttojokea pitkin lounaaseen, nykyiseen Ivalon Lappiin. Raja Kuusamon ja Lapin sekä Novgorodin Lapin ja Kuolan välille käytiin vasta vuonna 1595 solmitussa Täyssinän rauhassa. (KOSONEN 1994, 12) Kainuu ja Lappi liitettiin tällöin virallisesti Ruotsiin (RYTKÖLÄ 1995, 7).

Ilmeisesti tämä menestys sai Ruotsin kuningas Kaarle IX:n [1550-1611] perustamaan Pohjanlahden rannalle Oulun vuonna 1605 ja Vaasan seuraavana vuonna. Hänen sodanpäämääränsä noudattelivat Juhana III:n linjoja. Suomen aluetta tulisi levittää **Äänisjärveen, Vienanmereen ja Jäämereen** saakka. Talvella 1610-1611 tehty Vienanmeren ja Kuolansuun miehitysyritys ei kuitenkaan onnistunut (JÄÄSKELÄINEN 1961, 10).

Laajeneva puolustuspiiri

Tsaarin Venäjän, Neuvostoliiton ja vielä nykyisenkin Venäjän sotilaspolitiikan juuret ovat löydettävissä Pietari Suuren ajoilta ja ajatuksista. Hänen tarkoituksenaan oli varmistaa Venäjän suurvalta-asema sekä avata sille Itämerelle ikkuna kohti länsimaita. (SALOMAA 1995, 12; TROYAT 1980, 140) Hallitus kautenaan hän ulotti maansa rajat Jäämereltä Kaspianmerelle ja Itämereltä Tyynellemerelle. Lisäksi hän valloitti Baltian ja laajensi Venäjän hallussa ollutta Itämeren rantaa Nevan suistosta Viipurin sekä Gdynian länsipuolelle.

Pietari Suuren valloitukset alkoivat Pohjoisen sotilaspiirin viidennellä operaatioalueella vuonna 1700, jolloin hän hyökkäsi **Inkeriin**. Narvassa koetun tappion jälkeen venäläiset valtasivat vuonna 1704 Tarton ja Narvan sekä vuoteen 1710 mennessä **koko Baltian** sekä Viipurin läänin. (JAHNUKAINEN 1953, 62-72, 101; LAPPALAINEN 1986, 142; AALTO 96) Venäjä sai näin Suomenlahden suun etelärannalta Paldiskista itselleen hyvän luonnonsataman, johon perustettiin vuonna 1716 sota- ja kauppasatama. (WIHTOL 1993, 13-16; ROTKO 1996)

Pohjoisen sotilaspiirin neljäs operaatioalue aktivoitui vuonna 1702, jolloin Pietari Suuri kiinnitti huomionsa **Nevan kauppareittiin**. Sen suuta vartioiva Pähkinälinna antautui vuonna 1703, ja Jänissaarelle alettiin rakentaa Petropavlovskin linnoitusta. (JAHNUKAINEN 1953, 99-100; KARHU 1934, 255) Vuonna 1716 oli **koko Suomi** joutunut venäläisten haltuun.

Suureen Pohjan sotaan liittyi Suomen suunnalla eräitä merkille pantavia operatiivisia piirteitä. Suomen etelärannikolle Pernajan - Kabbölen seuduille tehtiin

laajamittainen **maihinnousu**. Venäläisten Suomen etelärannikolta sisämaahan suuntautuneet sotatoimet tähtäsivät vastustajan **sotilaallisen voiman lyömiseen**. Ne aktivoivat suomalaisissa laajamittaisen **sissisodan**. Sodassa aktivoitui myös **Kajaanin suunta**, tällä kertaa idästä länteen.

Maavoimien hyökkäys Etelä-Suomen valtaamiseksi jouduttiin puutteellisten liikenneolojen takia vielä suuntaamaan pitkin Viipurin ja Turun välistä **rantatietä**. Ruotsalaisille sota osoitti sen, että vahva Venäjä pystyi **Ahvenanmaalta** ryöstämään Ruotsin rannikkoa (LAPPALAINEN 1986, 144) ja uhkaamaan myös Tukholmaa. (JAHNUKAINEN 1953, 99-114)

Rauhanneuvottelijat olivat sodan kestäessä laatineet ehdotuksen, jonka mukaan Suomen itäraja olisi kulkenut Käkisalmen pohjoispuolitse Laatokan yli ja sieltä Äänisen poikki Vienanmereen. Pietari Suurikin oli ollut suostuvainen jakamaan Itä-Karjalan kummankin naapuruksen kesken. Ruotsille onnettomasti päättynyt sota muutti kuitenkin tilanteen. (JÄÄSKELÄINEN 1961, 11) Uudenkaupungin rauhassa raja vedettiin suurin piirtein niille seuduille, joille se myös Moskovan rauhassa 1940 piirrettiin ja Pariisin rauhassa vuonna 1947 vahvistettiin.

Vielä heikon ja sodan edelleen näännyttämän Venäjän strategiset vaatimukset ja ilmeisesti myös sodan päämäärät kohdistuivat tuolloin vain sillanpään saamiseen Saimaan rannoille ja Kymijoelle. Tässä yhteydessä on kuitenkin korostettava, että koko Suomenlahden pohjukka, sen koko eteläranta sekä Itämeren kaakoiset rannat olivat aina Riianlahtea myöten kuitenkin joutuneet Venäjän hallintaan. Suurvalta-asemansa menettäneen Ruotsin ja tuolloin käytössä olleen sotatekniikan aikana tällainenkin Nevan puolustusvyöhyke riitti Suomen suunnalla takaamaan Venäjälle vapaan vesitien länteen.

Poliittinen sota

Suomi toimi vuosina 1719-1772 Ruotsin ulko- ja sisäpolitiikan pelinappulana. Uusi sota alkoi jo vuonna 1741. Ruotsin valtiopäivät määräsivät sodan päämääräksi Uudenkaupungin rauhassa menetettyjen alueiden takaisinvaltaamisen sekä **Laatokan ja Vienanmeren** välisen alueen valloittamisen. (JUNTUNEN 1986, 189; JÄÄSKELÄINEN 1961, 11) Operaatiosuunnitelma oli käytettävissä olevaan voimaan nähden vieläkin mielikuvituksellisempi. Ruotsin Suomen armeijan tuli ensin vallata Viipuri ja edetä sen jälkeen nopeasti Pietariin. Laivaston piti tukea operaatiota mereltä.

Tämän sodan sotatoimista kannattaa korostaa neljää seikkaa. Venäläiset hyökkäsivät ensinnäkin rantatien suunnan lisäksi nyt myös **Lappeenrantaan**. Toinen merkille pantava seikka on, että he eivät tällä suunnalla ilmeisestikään olleet vielä valmistautuneet jatkamaan sen syvemmälle länteen, vaikka helppokulkuisella **Salpausselällä** olikin jo jonkinlaista tiestöä. Kolmas tulevaisuuteen viittaava seikka oli 3 000 miehen vaikeakulkuisen **Savo**on tekemä sissiretki, jonka suomalaiset löivät takaisin.

Neljänneksi on huomattava, että venäläiset valtasivat syksyn 1742 kuluessa **koko Suomen** jo toisen kerran miespolven aikana hyökkäyksellä, joka tosin vieläkin suuntautui Helsinkiin rantatietä myöten. Myös Turun rauhan-neuvotteluisa venäläiset vaativat itselleen koko Suomea. (JUNTUNEN 1986, 190) Rantamaalla rajalinja siirtyi tästä huolimatta vain **Kymijoelle**, joka nyt alkaa kummittella 'Pietarin tyynyn' (POHLEBKIN 1969, 84) läntisenä puskurina. Kymijoki onkin aina neuvostoaikoihin saakka (KALLENAUTIO 1985, 121-122) esiintynyt venäläisten toisena pääpuolustustasana Suomen suunnalla. (JAHNUKAINEN 1953, 117-122)

Operettisota

Kustaa III:n vuonna 1788 käymässä sinänsä mitättömässä 'operettisodassa' on siinäkin muutamia merkittäviä operatiivisia piirteitä. Ruotsalaiset sodan päämäärät ulottuivat nyt kolmannen kerran yli puoleentoista vuosisataan myös Laatokan ja Äänisjärven väliselle vyöhykkeelle. (TOIVIAINEN 1980, 16; JUNTUNEN 1986, 190) Tämän **sodan aloitusmalliin** suomalaiset törmäsivät puolestaan itse vuonna 1939. Puumalan Vuolteensalmella lavastettiin näet 27.6.1788 tilanne, jossa venäläisiksi puettujen suomalaisten rakuunat ammuskelivat paukkupatruunoilla omia jalkaväkimiehiä. (TOIVIAINEN 1980, 16)

Hyökkäyssuunnitelma oli kaivettu esiin Juhana III:n koipussista. Laivasto tuhoaisi ensin Venäjän laivaston. Sitten tehtäisiin mihinnousu Inkerin Yhinmäelle. Sen jälkeen hyökättäisiin Pietariin sekä lännestä että kahtena kiilana luoteesta Karjalan kannaksen suunnasta. (TOIVIAINEN 1980, 16; JUNTUNEN 1986, 191) Tämä maavoimien operaatioidea toistui sittemmin suppeana ensimmäisen maailmansodan loppuvaiheessa ja puhtaana kesällä 1941.

Sodan mittavin maaoperaatio oli venäläisten vuonna 1789 kolmena kiilana tekemä hyökkäys Savoan. Pohjoisen sotilaspiirin kolmannen operaatioalueen eteläistäkin osaa, **Suojärven - Sortavalan - Savonlinnan** suuntaa suunniteltiin sitäkin käytettäväksi Savoan suuntautuvaan hyökkäykseen. Lisäksi venäläiset hahmottivat nyt Salpausselän mahdollisena hyökkäyssuuntana. Joukot olisi voitu suunnata myös Lappeenrannasta Kymijoelle. (TOIVIAINEN 1980, 19-20)

Operatiivinen perustelu

Venäläisten Suomen sodan sotasuunnitelma tähtäsi koko maan valloittamiseen. Se perustui **nopeasti ja yllättäen aloitettavaan** hyökkäykseen. Päävoimat etenivät **eteläisellä rantamaalla** kahtena osastona. Eteläinen rivistö hyökkäisi Loviisan - Porvoon tien suunnassa lähimpänä tavoitteenaan Helsinki. Pohjoinen rivistö etenisi Uudenkylän ja Elimäen kautta Lahden suuntaan. **Savoan** hyökättäisiin neljänä rivistönä. Hyökkäyksen operatiivisena päämääränä oli edetä nopeasti **Pohjanmaalle ja katkaista Ruotsin Suomen armeijan perääntymistie Ruotsiin**. (JAHNUKAINEN 1953, 192-196)

Tämä hyökkäyssuunnitelma on erityisen mielenkiintoinen myös lähihistoriallisessa mielessä. Leningradin sotilaspiirin esikuntapäällikkönä ja komentajana toimi 1970-luvulla armeijakenraali Anatolij I. Gribkov. Sotahistoriaa harrastanut kenraali kertoo muistelmissaan käyttäneensä talvella 1971 operatiivisten näkökohtiensa oikeutuksen todisteena esimerkkinä sitä, miten Ruotsi rohkeilla toimenpiteillä pakotettiin rauhaan juuri tässä vuosien 1808-1809 sodassa. (AHTO 1993, 50)

Koko Suomi vallattiinkin Ahvenanmaata myöten ja juuri pääpiirtein venäläisten operaatiosuunnitelman mukaan. Sen lisäksi venäläiset hyökkäsivät Suomen alueelta Uumajaan ja Ahvenanmaalta jälleen Ruotsin rannikolle. Sodan jälkeen Venäjän hallussa olivat Suomenlahden koko rannikko, Pohjanlahden itäranta sekä Ahvenanmaa ja Viron suuret saaret, joita hyväksi käyttäen voitiin estää pääsy kummallekin lahdelle. Sillä oli myös Ruotsia vastaan satojen kilometrien vaikeakulkuinen puskurivyöhyke, joka suojasi Kuolan ja Arkangelin satamia.

On enemmän kuin ilmeistä, että Gribkovin esikunnassa on vielä 1970-luvun alussa laadittu jonkin operatiivisen suunnitelman joku versio, joka ainakin muistuttaa venäläisten vuonna 1807 laatimaa ja sittemmin myös toteuttamaa koko Suomen valtaussuunnitelmaa. Nämä operatiiviset suunnat esiintyivät lisäksi Neuvostoliiton hyökkäyssuunnitelmien ensimmäisinä jatkokaavailuina niin talvisodan alkaessa kuin välirauhan aikana marraskuussa 1940 (MANNINEN 1993, 101, 123).

Olihan näet jo Karl Marx kirjoittanut Suomen Venäjään liittämisen historiallisesta johdonmukaisuudesta seuraavaa: *“Tsaarin valtaistuimen siirtäminen Moskovasta Pietariin merkitsi sen sijoittamista sellaiseen asemaan, että se ei olisi turvassa hyökkäyksiltä ennen kuin koko rannikko Libausta Tornioon olisi vallattu, mikä saatiinkin päätökseen Suomen valtaamisella vuonna 1809”* (POHLEBKIN 1969, 71)

Säilyttävä sotilaspiiri

Venäjän vallan aikaa voidaan Suomessa sotilaspoliittisesti oikeastaan kuvata käsitteellä **‘Pietarin meripuolustus Suomessa’**, johon liittyi vastaava puolustusjärjestelmä Virossa. Venäläiset varuskunnat perustettiin Suomessa Helsinkiin, Turkuun, Hämeenlinnaan, Haminaan, Lappeenrantaan ja Viipuriin. Muita venäläisten mielestä keskeisiä paikkoja olivat Koivisto, Anjala, Ruotsinsalmi, Svartholma ja Hanko. Ahvenanmaalle alettiin vuonna 1830 rakentaa Bomarsundin linnoitusta. (LUNTINEN 1983, 11, 13, 17-18)

Venäjän vihollinen vaihtui tsaarin vallan aikana neljästi. Aivan aluksi se oli heikko Ruotsi, jota kohtaan Pietarissa tunnettiin kylläkin epäluuloja aina ensimmäiseen maailmansotaan saakka. Sitten vihollisena toimi Napoleonin Ranska. Itämaisen sodan aikana vihollisen virkaa toimitti englantilais-ranskalainen laivasto. Vuodesta 1879 viholliseksi nousivat Saksa, Itävalta ja Turkki. Italian, Romanian ja Ruotsin katsottiin lisäksi kuuluvan tähän joukkoon. (LUNTINEN 1986a, 263; LUNTINEN 1983, 44)

Karl Marxin ajatukset eivät olleet vieraita tsaarinkaan upseereille. Pietarin sotilaspiirin esikuntapäällikkönä toiminut kenraali Nikolai Ivanovits Bobrikov kirjoitti nimittäin jo vuonna 1886 Karjalan kannakselle tekemänsä kevätretken raportissa: *“Pietarin turvallisuus Suomenlahdelta käsin ei niinkään ole riippuvainen sitä välittömästi suojaavien Kronstadtin ja Viipurin linnoitusten voimista kuin koko Baltian - Suomen rannikon oikein suunnitellusta, aktiivisesta puolustuksesta sekä valtamme laajuudesta Suomessa”*. (POLVINEN 1984, 56)

Suomenlahden ja pohjoisen Itämeren merimaasto käsittää viisi selvää puolustustasaa. Itäisimmät tasat ovat Oranienbaumin - Rajajoen ja Narvajoen - Kymijoen linjat. Keskimmäinen tasa on Tallinnan - Porkkalan linja ja läntisimmät Hankoniemen - Muhunsalmen sekä Ahvenanmaan - Hiidenmaan tasat. Näiden tasojen voimaperäisempään linnoittamiseen ryhdyttiin 1910-luvulla, ja vuonna 1913 sai Räävelin - Porkkalan linnoitus nimekseen **Pietari Suuren merilinnoitus**. (LUNTINEN 1983, 122)

Suomen maapuolustus oli itämaisen sodan jälkeen ollut tarkoitus keskittää eteläiselle rantamaalle. Turku ja Tammisaari oli teollisuuslaitostensa takia lisäksi suojattava vihollisen iskuilta. Reservi sijoitettaisiin Hämeenlinnaan. Vuodesta 1910 oli venäläisille joukoille myös rakennettu punatiilisiä kasarmialueita Kouvolaan, Lahteen, Riihimäelle, Tampereelle, Helsinkiin ja Tammisaareen. (LUNTINEN 1983, 32-33, 110-116, 119, 121)

Keisarikunnan pääkaupungin luoteisten puolustustasojen suunniteltu kulku vaihteli kahden tekijän vaikutuksesta. Mitä suuremmaksi uhka sekä varsinkin mairinnousu-uhka kasvoivat ja mitä vähemmän joukkoja oli käytettävissä, sen idemmäksi pääpuolustustasa Suomen suunnalla määritettiin.

Autonomian ajan puolustussuunnitelmat päättyivätkin juuri niille samoille tasoille, joilla ne olivat vaihtelevasti olleet 1200-luvulta 1800-luvun alkuun saakka. Parhaimmassa tapauksessa voitaisiin puolustus ulottaa Lappohjaan ja Hankoon saakka. Mutta alivoimatilanteessa Pietarin varsinainen puolustusvyöhyke ulotettaisiin Suomen suunnalla Kymijoelle. Mutta olosuhteiden niin sattuessa puolustuksen jäykistäminen pistettäisiin tapahtumaan vasta **Viipurissa ja Karjalan kannaksella**.

Venäjän puolustus ulotettiin kuitenkin ensimmäisen maailmansodan aikana Suomen suunnalla **Pohjanlahdelle**. Tämä on oma mielenkiintoinen episodinsa, joka toistuu jälleen toisen maailmansodan aikaisissa sotasuunnitelmissa. Kun aikaa sekä voimavaroja näytti olevan ja Ruotsikin vaikutti epäilyttävältä (MATTILA & VITIKKA 1996, 175), puolet Tampereella esikuntaansa pitäneen 42. Armeijakunnan joukoista sidottiin etelärannikon linnoituksiin ja puolet levitettiin pitkälle Lappohjan - Tornion väliselle rannikolle.

Puolustuksen painopiste asetettiin Rauman - Porin - Peipohjan alueelle, jolla mairinnoussutta vihollista pidettäisiin piukimmin Tampereen - Kosken - Urjalan - Forssan suunnassa. Varsinainen torjuva puolustus olisi taas tapahtunut Kymijoen - Päijänteen vesistölinjalla. Sotasuunnitelmissa laskettiin, että sille ehdittäisiin kuljettaa Venäjältä kaksi armeijakuntaa sekä lisäksi Lahden - Heinolan tasalle vielä kaksi armeijakuntaa mairinnousijan selustaan tehtävää vastahyökkä-

ystä varten. Myöhemmin koko Suomi nähtiin mahdollisena taistelutantereena ja vetäytymistelle linnoitettiin viivytyksasemia. (RAUANHEIMO 1950, 156-163)

Tällainen 'viivytyks länsirannikolta Kymijolle ja vastahyökkäys' -strategia ei vielä ensimmäisen maailmansodan aikana koskenut Kainuuta eikä Lappia. Ajattelu ei liene tyystin juuttunut ensimmäisen maailmansodan juoksuhautojen muttiin kuten Anatolij I. Gribkovin pohdinnat osoittavat (AHTO 1993, 50). Sellaiseen tilanteeseen päätyminen edellyttäisi kuitenkin ylivoimaista Venäjää sekä potentiaalista, mutta ei kuitenkaan akuuttia eikä vahvaa uhkaa Pohjanlahden suunnalta.

Vallankumouksellinen sotilaspiiri

Saksan keisari Vilhelm II:n valtakunnan tavoitteet käsittivät sellaisen Jäämereltä Mustallemerelle ulottuvan valtioketjun luomisen, jota Saksa johtaisi. Suomi muodostaisi sen pohjoisimman renkaan ja olisi Koillis-Euroopassa etuvartio slaaveja vastaan. (POLVINEN 1967, 254-257) Saksan hyökkäys oli kuitenkin maaliskuussa 1918 pysähtynyt Baltiassa Narvajoen - Peipsijärven - Pihkovanjärven vesistölinjalle, joka on kahden uskonnon ja kulttuurin ikivanhan fyysisen rajan (GENERALSTABEN 1918, Rapport 355a, 359, 361, 381).

Vallankumouksellisen Venäjän ja Saksan välillä solmitusta Brest-Litovskin rauhasta huolimatta saksalaiset laativat vielä kesällä 1918 'Operaatio Schlussteinin' operaatiokäskyn. Tämä 'kaikkien mahdollisuuksien varalta' laadittu käsky tähtäsi **Pietarin ja Kronstadtin** valtaamiseen. Kaksi divisioonaa tunkeutuisi rautatietä pitkin Pietariin Pihkovan ja kaksi Narvan suunnasta. von der Golzin divisioonaa etenisi puolestaan Pietariin luoteesta Karjalan kannaksen kautta. Pietarin valtauksen jälkeen joukot lähtisivät tunkeutumaan **Muurmannin rataa** pitkin pohjoiseen **kohti Kuolaa**. (POLVINEN 1971, 48)

Tämä operaatioidea periytyi jo Juhana III:n vuonna 1572 laadituttamasta sotasuunnitelmasta. Karjalan kannaksella hyökkäävän yhden divisioonan osuus kasvoi suomalaisten vuonna 1919 laatimassa liikekannallepano 3 -suunnitelmassa kolmen divisioonan, jääkäriprikaatin, kolmen ratsurykmentin ja useiden patteristojen **hyökkäykseksi Pietariin** sekä vielä sen eteläpuolelle (AHTI 1987, 139) Sama ajatus siirtyi sitten suomalaisten VK 27-30 -suunnitelmiin Karjalan kannaksella (KRONLUND 1988, 289-299; ARIMO 1987, 285-294).

Vuonna 1917 valmistunut Muurmannin rata ja **Karjala** muodostivat kuitenkin suomalaisille kaikkein kipeimmän ongelman. Sitä yritettiin ratkaista hyökkäyksellisesti ensin vuosina 1918-1922 erilaisin retkikunnin, uudelleen suunnitelmatasolla 1930 -luvulla sekä sitten tositoimin vuosina 1941-1944. Tässä suhteessa vuosina 1918-1922 Suomesta itään suunnatut operaatiot olivat tulevaisuuden kannalta erityisen merkittäviä.

Maaliskuun lopulla 1918 alkanut ja helmikuussa 1922 päättyneet heimosotien kausi alkoi kahdella pienellä operaatiolla, jotka oli tarkoitus suunnata juuri Muurmannin radalle. Noin 1 200 vapaaehtoisen miehen vahvuinen *Pohjoisryhmä* ylitti rajan **Sallan - Kuusamon** alueelta. Noin 350 miehen Vienan ryhmä hyökkäsi

Kajaanin suunnasta kohti **Uhtuaa ja Vienan Kemiä**. (LEHTOLA 1994, 65, 72; SANTAVUORI 1943, 249) Näiden retkien tavoite oli Muurmannin radan katkaiseminen (KRONLUND 1988, 91) sekä sen tärkeimpien osien haltuun saanti (JÄÄSKELÄINEN, 1961, 106). Molemmat retket epäonnistuivat.

Petsamoon jouduttiin vuosina 1918-1920 lähettämään kolmekin retkikuntaa ennen kuin Lapin Rajavartiosto ryhmittyi vuonna 1921 Tarton rauhansopimuksen nojalla Petsamoon. (SANTAVUORI 1943, 245-247)

Suomalaiset ottivat vuonna 1918 sotilaallista kantaa myös Kuhmon - Sekehen suunnassa sijaitsevaan **Repolan** ja Ilomantsin - Karhumäen suunnassa sijaitsevaan **Porajärven** pitäjään. Suomen vakinainen sotaväki miehitti Repolan suyuksen alussa 1918, ja pitäjä otettiin sen väestön Suomeen liittymistä koskeneen päätöksen takia Suomen valtion suojelukseen. Bolshevikit valtasivat puolestaan vuoden 1918 lopulla Porajärven sekä sen naapuripitäjät. Pieni vapaaehtoisretkikunta yritti tammikuussa 1919 vallata Porajärven, mutta retkikunnan oli bolshevikien pakottamana pikaisesti palattava takaisin Suomen puolelle. (JÄÄSKELÄINEN 1961, 173-174; SANTAVUORI 1943, 248; ARIMO 1986a, 82; KRONLUND 1988, 94)

Aunuksen retken päämääränä oli Petroskoin ja Lotinanpellon valtaus sekä Muurmannin radan katkaiseminen. Molemmat hyökkäyskohteet oli vallattava yllättäen. Suomen hallitus antoi 3.4.1919 luvan 'vapauttaa' Aunus aluksi noin 1 000 miehen vahvuisin vapaaehtoisjoukoin. Ne ylittivät rajan 20./21.4.1919. Eteläinen ryhmä suunnattiin Laatokan rantatietä Aunuksen kaupunkiin. Keskimäinen ryhmä hyökkäsi Tulemajärven - Vieljärven - Prääsän suunnassa. Pohjoinen ryhmä eteni Prääsään Suojärveltä Veskelyksen ja Säämäjärven kautta. Nämä suunnat olivat suomalaisten hyökkäyssuuntia myös kesällä 1941 (JSH 2, 272).

Marraskuussa 1921 alkanut **Vienan Karjalan** retki oli suomalais-karjalainen yhteisyrittäjä, joka tähtäsi Repolan ja Porajärven pitäjien irrottamiseen Neuvostovenäjästä. Metsäsissirykmentin tavoitteena oli Suomussalmen tasalla sijaitseva Sorokka, Vienan Rykmentin tavoitteena Kuusamon tasalla sijaitseva Louhen asema. Repolan pataljoona valtasi Repolan ja Porajärven. Yksi komppania eteni Kostamukseen, valtasi sen ja liittyi pääjoukkoon Porajärvellä. (SANTAVUORI 1943, 252)

Jatkosodan alussa III Armeijakunta hyökkäsi juuri samoin Kuusamon alueelta Kiestingin - Sorokan suuntaan ja Suomussalmelta Uhtuan - Louhen suuntaan (JSH 4 1993, 50). Kuhmosta Repolan - Rukajärven - Sekehen suuntaan hyökkäsi puolestaan 14. Divisioona (JSH 3 1991, 98, 112).

Puna-armeijan Aunuksen ja Vienan retkikuntia vastaan tekemät vastahyökkäykset antoivat nekin viitteitä siitä, mitä parin vuosikymmenen kuluttua oli tuleva. Aunuksen retken aikana puna-armeija teki 26.6.1919 laivaston tukeman maihinnousun Vitelen rannikolle, jota Aunuksen retken oikean sivustan joukot eivät pystyneet torjumaan. Maihinnousu toistui vuonna 1944.

Vienan retken aikana puna-armeija taas kykeni hyödyntämään puutteellisessa, mutta liikennöitävässä kunnossa (KARHU 1934, 195) ollutta Muurmannin rataa. Se kuljetti sitä pitkin noin 15 000 - 30 000 sotilasta varusteineen ja kalustoineen,

jopa panssarivaunuineen (SANTAVUORI 1943, 254) yhdessä kuukaudessa Itä-Karjalan itäosiin. Sieltä ne kykenivät korpiteitä pitkin hyökkäämään noin divisiioonan vahvaisilla joukoilla länteen. Hyökkäykset suuntautuivat Louhesta Kies-tingin - Pistojärven suuntaan; Sorokasta Tunkuan - Uhtuan suuntaan; Karhumä-estä Mäntyselän - Porajärven; sekä Petroskoista Porajärven suuntaan. (KARHU 1934, 118-120; ARIMO 1986b 55-56)

Vuosikymmenen kuluttua Aunuksen ja Vienan retkistä muistettiin Suomessa kyllä omien joukkojen hyökkäyssuunnat, mutta ei retkien lopputapahtumia. Viimeksi mainitut unohtuivat jopa Neuvostoliiton sotilasmaantieteen oppikirjan kirjoittajalta: *“Muurmannin radan etäisyys rajasta ja huonot tieyhteydet mainitulta rautatieltä länteen aiheuttavat, että kaikki laajemmat sotatoimet ovat venäläisille mahdottomia rajan yli muualla kuin Laatokan rannikkokaistalla. Täällä etenevien venäläisten joukkojen jälkikuljetus käy näet mahdolliseksi Laatokkaa pitkin.”* (KARHU 1932, 126)

Hyökkäävä sotilaspiiri

Suomen talvisota muodostui molemmille osapuolille yllätykselliseksi. Suomi luotti Kansainliittoon ja kuvitteli yhteistyövaraisen turvallisuuspolitiikan pelastavan sen hyökkäykseltä. Eikä venäläisten uskottu hyökkäävän kovinkaan suurin voimin ainakaan pitkällä itärajalla (TSH 3, 1978, 5, 16-21, 192-195, 210-211, 254, 305, 310, 338). Neuvostoliitto piti puolestaan Suomea vain sotilaallisena suupalana (KILIN 1997a, 22, MANNINEN 1993, 86).

Mutta edes *“Lenin ei antanut Suomelle itsenäisyyttä lahjaksi, kuten tarkoituksenmukaisuussyistä myöhemmin poliittisessa keskustelussa kernaasti tähdennettiin. Hänen tarkoituksensa oli tehdä Suomesta yksi neuvostotasavalta.”* (NENONEN 1997) Puna-armeija oli sitä paitsi suunnitellut Suomen valtaamista jo vapaussodan aikana (OKKER 1996). Leningradin sotilaspiirissä pelattiin lisäksi 1930-luvulla sotapelejä, joissa päämääränä oli koko Suomen valtaaminen.

Maaliskuussa 1930 pelatussa pelissä Suomen rajan ylitti kaksi voimaryhmää, toinen Karjalan Kannaksella ja toinen Laatokan pohjoispuolella. Sen jälkeen ne etenivät nopeasti syvälle Suomeen. Noin kolme viikkoa kestänyt sota päättyi syyskuun lopussa Helsingin valloitukseen. Huhtikuussa 1939 pelattu sotapeli alkoi jo Mainilan laukauksilla. Niiden jälkeen Uralin sotilaspiirin muodostama 1. Armeijaryhmä hyökkäsi Suomeen Petroskoin suunnasta. Sen tarkoituksena oli vallata Mikkeli. Leningradin sotilaspiirin perustama 2. Armeijaryhmä eteni Karjalan kannasta pitkin. (KILIN 1997a, 21, 24)

Neuvostoarmeijoiden operaatiosuunnitelmien tavoitteet ulottuivatkin eteläisellä rantamaalla Helsinkiin, Keski-Suomessa Kouvolan - Iisalmen - Kajaanin radalle sekä Pohjois-Suomessa Ouluun ja Tornioon. Hyökkäyssuunnat määräytyivät käytettävissä olleen tiestön mukaan. Todellinen strateginen yllätys koettiin pitkällä itärajalla. Puna-armeijan divisioonat hyökkäsivät siellä myös suunnissa, joissa jatkosodan alussa havaittiin olleen hädin tuskin edes kärryuria (JSH 4 1993, 52).

Eikä Puna-armeijan voima ehtynyt pohjoisessa edes Moskovan rauhan solmimiseen mennessä. Neuvostoliiton 9. Armeijaan kuului tuossa vaiheessa taas 75 185 sotilasta, 488 tykkiä, ja 163 hyökkäysvaunua. Armeija oli keskitetty Savukosken - Sallan - Suomussalmen - Kuhmon alueelle, josta sen oli määrä hyökätä Tornioon ja Ouluun Suomen katkaisemiseksi sekä läntisen avun tulon estämiseksi. Suomella ei taas ollut edes reservejä, joita olisi voitu suunnata pohjoiseen. Ja vaikka reservejä vielä olisi ollutkin, niitä ei olisi ehditty siirtää pitkälle valmistellun ja nopeasti käynnistettävissä olevan hyökkäyksen torjumiseen. (KILIN 1997b)

Ryssätön Karjala

Vaikka jatkosodan alussa ei puhuttukaan enää Muurmannin radan katkaisemisesta ja haltuun ottamisesta, tavoitteet olivat samat kuin vuonna 1918. Ylipäällikön sodan jälkeisiä sanoja lainatakseni: *“Sen jälkeen kun venäläisten hyökkäystä Suomeen täytyi pitää tapahtuneena tosiasiana, oli kuitenkin välttämätöntä mikäli mahdollista siirtää puolustuksemme niille kapeikoille, jotka luonnostaan olivat tarjona Karjalan kannaksella ja Itä-Karjalassa”* (MANNERHEIM II 1952, 324) Umpisotilaallisesti asia olikin näin, mutta sen lisäksi oli tärkeää, että itärajalle saataisiin muodostettua vielä laaja suoja-aluekin. (MANNINEN 1980, 68)

Turvallisuus- ja puolustuspoliittisesti tavoitteet voidaan kuitenkin hahmottaa myös toisin. Presidentti Risto Rytin kaavailemat Suur-Suomen rajat kulkivat nimittäin vuosina 1941-1942 ilmeisesti idempänä. Tämä raja alkoi Jäämereltä, kulki Kuolan niemimaan itäpuolitse ja jatkui Vienanmeren Äänislahdesta Äänisjärven kiertäen etelälounaaseen, Syvärin eteläpuolitse Laatokkaan ja Nevaa - jos Leningrad ei jäisi suurkaupungiksi - tai sitten Rajajokea pitkin Suomenlahteen. (MANNINEN 1980, 312)

Jatkosotaan liittyy myös kaksi muuta mielenkiintoista piirrettä. Puolet Suomen rintamasta, Oulujärven pohjoispuolinen alue, oli ensinnäkin saksalaisten joukkojen vastuulla. Tälle alueelle eivät suomalaisten omat voimat olisi riittäneetkään. Saksalainen 163. Divisioona oli toiseksi valmistautunut suomalaisvahvennuksineen yhtymään saksalaisten Leningradiin suuntaamaan hyökkäykseen. Tätä hyökkäystä ei saksalaisten Tihvinään tekemän hyökkäyksen epäonnistuttua koskaan toteutettu. (JSH 4 1993, 181)

Venäläisten vuoden 1944 Kannaksen ja Syvärin suurhyökkäysten vähimmäistavoite oli työntää vihollinen maan vuoden 1940 rajojen ulkopuolelle. Joka tapauksessa tavoitteena oli lyödä Suomen armeija Kannaksella ja Aunuksessä. Tässä yhteydessä Karjalan rintama etenisi Sortavalaan ja Leningradin rintama Viipurin länsipuolelle sekä Lappeenrantaan. Näin oli *“luotava edellytykset laajentaa hyökkäystä Suomen sisäosiin”* ja tärkeimpiin asutuskeskuksiin, muun muassa Helsinkiin. Sanamuodosta voidaan päätellä, että koko Suomi piti saattaa neuvostovalvontaan, mutta todennäköisesti taisteluita. (MANNINEN 1994, 31, 34, 39; TURTOLA 1994)

Y Y A - s o t i l a s p i i r i

Venäläiset pyrkivät Pariisiin rauhansopimuksen allekirjoittamisen yhteydessä varmistamaan, että Suomessa vallitseva kansanrintamahallitukseen nojautunut poliittinen suuntaus jatkuisi määräämättömään tulevaisuuteen. Poliittisen varmistuksen ohella Suomi oli sidottava myös sotilaallisesti puna-armeijan etuvartioksi. Presidentti Mannerheim ja puolustusvoimain komentaja Erik Heinrichs olivat keskustelleet liittoutuneiden valvontakomission johtajan Andrei Zdanovin kanssa sotilaallisesta yhteistyöstä jo vuodenvaihteessa 1944-1945.

Presidentti Paasikivi totesi lisäksi 12.2.1947 ilmestyneessä SNS:n lehdessä: *“Jos joku tulevaisuudessa pyrki Neuvostoliiton kimppuun meidän alueemme lävitse, niin meidän on yhdessä Neuvostoliiton kanssa tapeltava hyökkääjää vastaan niin paljon ja niin kauan kuin jaksamme”*. Nämä vakuuttelut eivät kuitenkaan riittäneet Josif Stalinille. Läsnäolijoille ehkä liiankin tuttu sopimus allekirjoitettiin Tshekkoslovakian kansandemokratisoitumisen kanssa samoihin aikoihin vuonna 1948. (JUNTTILA 1997)

YYA-sopimuksen ja Naton perustamisen jälkeen Suomen sotilaspoliittinen painopiste alkoi siirtyä Lappiin. Vaikka sopimus olikin ensisijassa puolustuksellinen, Suomen sotilasjohto piti Neuvostoliiton maavoimien hyökkäystä suursodassa Pohjois-Norjaan todennäköisenä jo sodan alkuvaiheessa. Valtiotieteen tohtori Risto Hyvärisen mukaan vielä vuonna 1996 oltiin melko yksimielisiä siitä, että *“Neuvostoliitto tulisi hyökkäämään sodan puhjettua Pohjois-Norjaan ja todennäköisesti valtaamaan sen ainakin Skibotmin tasalle saakka”*. *Keinoina olisivat olleet maihinnousut, maahanlaskut ja hyökkäys Lapin läpi*. (SALMINEN 1995, 39)

Norjalaiset olivatkin värvänneet Suomesta asiamiehiä, lähettäneet heitä tiedustelutehtäviin Neuvostoliittoon sekä valmistelleet omaa puolustustaan Suomen Lapissa (SALMINEN 1995, 241). Toisaalta Kiovan sotakoulussa pidettiin vielä 1980-luvun lopulla karttajarjoituksia, joissa Neuvostoliiton yksi armeija ja armeijakunta hyökkäsivät Suomen Lapin läpi Norjaan (VIDRIUSKAS 1991). Viron neuvostomiehitys aiheutti puolestaan uhkan Suomen eteläiselle rantamaalle. Porkkalan tukikohta lisäsi vielä vuoteen 1956 saakka Helsinkiin kohdistuvaa uhkaa. Tässä suhteessa sotilaspoliittinen tilanne oli Neuvostoliiton kannalta parempi kuin ison vihan jälkeen konsanaan.

Mutta eivät venäläisetkään luottaneet kovin vankasti Suomeen sotilaallisena YYA-kumppanina. Vuoteen 1956 olemassa olleen Viron kansallisen divisioonan ja sen jälkeen kaiketi myös Viroon kasarmoidun 144. Moottoroidun jalkaväkivivastoinan tehtävänä oli vastata Suomenlahden rannikon puolustuksesta. Viroon sijoitettujen venäläisten joukkojen viimeisistä kokoonpanoista ja ryhmytyksestä voidaan lisäksi päätellä, että Viro oli Neuvostoliitolle ja Venäjälle sotilaallisessa mielessä ennen kaikkea Pietarin ilmapuolustuksen jatke Suomen suuntaan sekä meristrategisesti Suomenlahden suun suoja.

Ukset auki ja akkunat ammollaan

Puolustusneuvoston yleissihteeri, lippueamiraali Juhani Kaskeala piti elokuussa 1996 suurlähettiläskokouksessa esityksen Suomea tulevaisuudessa mahdollisesti koskevasta sotilaallisesta kriisistä. Salainen esitys vuoti television kautta julkisuuteen. Se leimattiin virallisesti akateemiseksi harjoitukseksi, jollaisia sotilaiden kuuluukin virkansa puolesta harjoittaa. Teksti on sittemmin esiintynyt internetin sivuilla ja osin Ilta-Sanomissa 15.2.1997.

“Baltian kriisi heijastuu nopeasti Suomeen jo pelkästään maantieteellisen läheisyyden vuoksi. Suomeen saattaa kohdistua Venäjän poliittista, taloudellista ja sotilaallista painostusta. Varsinaisten sotatoimien mahdollisuutta vähentää Venäjän todennäköinen pyrkimys välttää kriisin eskaloituminen Suomen kautta yleiseurooppalaiseksi konfliktiksi.”

“Baltian operaatioon saattaa kuitenkin liittyä ennalta ehkäisevänä toimena Pietarin suojavyöhykkeen laajentaminen, mikä edellyttää rajoitettuja operaatioita Suomenkin alueella. Suurvaltojen välisen jännityksen kiristyessä uhka paheenee myös Pohjois-Suomessa, jos Venäjä katsoo välttämättömäksi syventää Kuolan tukikohtien puolustusvyöhykettä.” (HAAPAVAARA 1997, B 15)

Venäjän ja Naton välistä todellista sotilaallista kriisiä ei voi tietysti lyhyellä aikavälillä pitää kovinkaan todennäköisenä. Mikäli sellainen tulisi eteen, Venäjän olisi STYX-tutkimusryhmän vuoden 1996 lopussa julkaiseman tutkimusraportin johtopäätösten mukaan toimittava hyvin nopeasti ja yllättäen; esimerkiksi siten kuin se toimi Suomen talvisodan alla. Meidän lähialueellamme tämä merkitsisi auki sanottuna ainakin Venäjän ilmapuolustuksen ulottamista Pohjanlahden ja uudelleen Itämeren tasalle. Sen tulisi lisäksi saada nopeasti esteetön maayhteyks Kaliningradiin.

Venäjän Itämeren laivasto on nykyisin lukumääräisesti likipitäen tasavahva Naton ja Ruotsin merivoimien kanssa, mutta laadullisesti niitä heikompi. Venäjän merioperaatiot keskittyisivätkin kriisin alkuvaiheessa voimakkaasti Pohjois-Norjaan, Suomenlahden suun alueelle, Baltian maiden rannikolle ja Kaliningradin edustalle. Tämä koskisi myös ilmatoimintaa ja maaoperaatioita. Sen sijaan Jäämerellä ei Venäjällä olisi enää kykyä eteen työnnetyn puolustuksen ylläpitämiseen, joten esimerkiksi Vienanmeren käyttö strategisten ohjussukellusveneidän toiminta-alueena saattaisi tulla kyseeseen.

Meidän lähialueillamme saattaisi kuitenkin syntyä huomattavasti pienempiäkin kriisejä, jotka voisivat tietysti eskaloitua. Ne liittyisivät Venäjän mahdolliseen painostukseen esimerkiksi Suomea, Baltian maita ja Puolaa kohtaan. Suoraisten sotatoimien sijasta kyseeseen saattaisivat tulla muu toiminta niiden alueella tai taloudellisiin taikka poliittisiin painostustoiimiin liittyvät ilma- tai meriyhteyksien häirintä taikka katkaiseminen. Mahdolliset vastatoimenpiteet voisivat käsittää monikansallisen ‘suojaamisoperaation’ yhteyksien turvaamiseksi. Lisäksi Venäjälle olisi tärkeää turvata omat yhteytensä Kaliningradin alueelle. Tällainen tilanne lisäisi sotilaallista toimintaa Suomenlahdella sekä sen ilmatilassa. (TIELINEN 1996, 54)

Sotilaallisen voiman meitä uhkaava avoin näyttö ja rajoitettu käyttö eivät kuitenkaan ole olleet yleisiä lähialueillamme. Pitkällä takautuvalla aikavälillä on sen sijaan ollut merkityksellisempää se, että Venäjä, Neuvostoliitto ja Venäjä ovat usein aloittaneet hyökkäyksensä, vaikka niiden asevoimat olisivatkin olleet rapakunnossa. Käyköön vaikka vain Narva, talvisota ja Tshetshenia tämän käytännön hyvistä esimerkeistä. Hyökkäyksen aloittamiseen ei ole sitten muuta tarvittu kuin kulloisenkin tsaarin kulloinenkin visio, jota on perusteltu strategisilla syillä.

Venäjän sotilaspoliittiset tavoitteet ovat Suomen suunnalla vaihdelleet koko maan valtaamisesta Kouvolan - Kajaanin ja Kymijoen tasoille sekä Karjalan kannaksen ja Laatokan Karjalan haltuun ottamiseen. Historialliselta kannalta näyttäisi siltä, että kysymys ei niinkään ole ollut Pietarin puolustuksesta. Pikemminkin kyse on ollut esteettömästä pääsystä Itämerelle sekä sen varmistamisesta. Tässä suhteessa Baltia sekä sen rannikot ovat olleet avainasemassa ja Pohjoinen sotilaspiiri on aina toiminut hyökkäyksen lähtöalueena.

Taloudelliset seikat ovat muodostaneet kolmannen syyn Venäjän Pohjoisen sotilaspiiriin länteen suuntautuvaan hyökkäykseen. Erityisen selvästi tämä tuli esiin talvisodassa. Leningradin sotilaspiiri oli neuvostotasavallan kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana jäänyt yhdeksi maan heikoimmiksi kehittyneistä alueilta. Sen talous oli 1930-luvun lopussa sellaisessa jamassa, ettei sitä voitu lyhyessä ajassa edes korjata. Itse Leningrad, joka oli Neuvostoliiton sotatalouden tärkeä keskus, oli vuonna 1939 jopa nääntyä sähköenergian puutteeseen. (KILIN 1994)

Mutta Venäjän Pohjoinen sotilaspiiri on ollut myös puolustusvyöhyke. Sekä suurvalta- että vapaudenajan Ruotsin sotien päämäärät olivat taloudellisten ja valtopoliittisten seikkojen nojalla Nevalla ja Laatokan - Äänisjärven - Vienanmeren kannaksilla. Pelkkä heimoaate, kaukokarelianismi ja Muurmännin rata eivät myöskään yksin riitä selittämään vuosien 1918-1922 heimosotien suomalaisia tavoitteita. Karjalan luonnonvarat ja varsinkin metsät toimivat varmasti vapautusretkien eräänä voimallisena ponttimena (JÄÄSKELÄINEN 1961, 78). Suomen vuoden 1941 sodan päämäärät ovat nykytutkimuksen valossa liittyneet pääasiassa kansakunnan sotilaallisen, mutta kaiketi samalla taloudellisenkin turvallisuuden varmistamiseen.

Myös länsivallat ovat jo vuosisatoja olleet kiinnostuneet Venäjän Pohjoisesta sotilaspiiristä sekä sen lähialueista ja -vesistä. Saksan ja Iso-Britannian kiinnostus on liittynyt pääasiassa kauppaan, mutta ensimmäisestä maailmansodasta lähtien myös politiikkaan. Yhdysvaltojen kiinnostus heräsi itse asiassa vasta toisen maailmansodan jälkeen. Se on siitä pitäen ollut ja on vielä nykyisinkin lähinnä strategista laatua. Tässä suhteessa Naton laajenemisen yhteydessä tapahtuva kehitys näyttää suuntaa ehkä vuosikymmeniksi eteenpäin.

Lopuksi on vielä syytä tähdentää kahta esitelmän otsikkoon ja tulevan kehityksen arviointiin liittyvää seikkaa. Venäläisillä on ensinnäkin aina tapana antaa omasta tilastaan tarkoituksenmukainen kuva, joko liian keho tai sitten ylenpalttisen voimakas. Toinen on ikivanha venäläinen neuvottelutaktiikka. *“Jos ette suostu pahat voimat pääsevät vallalle Venäjällä”*. *“Ellette suostu, sotilaat jatka-*

vat”. *“Ellette suostu, demokratiakehitys jää tappiolle”*. Tämä on tehokas tak-
tiikka. Venäjä on taas kerran tehnyt heikkoudestaan itselleen edun. Ja länsi on
jälleen puolustuskannalla. Sillä ei ole enää vihollista.

LÄHTEET

- AALTO, Anni (suom.). Neuvostoliiton historia; Lyhyt katsaus. Vieraskielisen kirjallisuuden kustannusliike. Moskova.
- AHTO, Sampo 1993. Neuvostoliiton palveluksessa. Gribkov, Anatolij, I. Im Dienst der Sowjetunion. Erinnerungen eines Armeegenerals. Kirja-arvostelu. SOTILASAIKAKAUSLEHTI 8/1993, 49-51.
- AHTI, Martti 1987. Salaliiton ääriviivat. Oikeistoradikalismi ja hyökkäävä idänpolitiikka 1918-1919. Weilin + Göös. Espoo. ISBN 951-35-4152-5.
- ARIMO, Reino 1986a. Suomen puolustussuunnitelmat 1918-1939. I Osa. Ensimmäiset vuodet 1918-1919. Sotatieteen Laitoksen julkaisuja XXIII. Sotatieteen Laitos, Sotahistorian toimisto. Helsinki. ISBN 951-25-0376-X.
- ARIMO, Reino 1987. Suomen puolustussuunnitelmat 1918-1939. III Osa. Jääkärinä 1925-1939. Sotatieteen Laitoksen julkaisuja XXIII. Sotatieteen Laitos, Sotahistorian toimisto. Helsinki. ISBN 951-25-0378-6.
- EU 1996. Euroopan Unioni; Poliittinen kartta 1 : 4 000 000. Jäsenvaltiot, alueet ja hallintoyksiköt.
- FORSS, Stefan 1997. Hiipuuko Venäjän ydinasemahti? Aika vähentää venäläisten strategisten ydinaseiden määrää USA:n toimista riippumatta. HELSINGIN SANOMAT 3.3.1997, A 2.
- GENERALSTABEN 1918. Världskriget. Kartor 1918. Generalstabens Litografiska anstalten 1915. Stockholm.
- GRIMBERG, Carl, 1957. Kansojen historia. Osa 9: Muinaiskeskiajan tapahtumia ja aatteita; Dante - Petrarca - Boccaccio. WSOY, Porvoo, Helsinki.
- HAAPAVAARA, Heikki 1997. Jos sota sytyisi. Suomi Natossa vai Suomi yksin? ILTA-SANOMAT VIIKONVAIHDE 15.2.1997, B. 14-17.
- HELSINGIN SANOMAT, 5.6.1996.
- JAHNUKAINEN O. S. 1953. Sotataidon historia IV; Lineaaritaktiikan aikakaudesta ensimmäiseen maailmansotaan. Otava. Helsinki.
- JSH 2 1989. Jatkosodan historia. Hyökkäys Itä-Karjalaan ja Karjalan kannakselle. Sotatieteen Laitoksen Sotahistorian toimisto. WSOY. Porvoo-Helsinki-Juva. ISBN 951-0-15329-X 2. Osa.
- JSH 3 1991. Jatkosodan historia 3. Hyökkäys jatkuu Itä-Karjalaan. Sotatieteen Laitoksen Sotahistorian toimisto. WSOY. Helsinki-Porvoo-Juva. ISBN 951-0-15329-X 3. Osa.
- JSH 4 1993. Jatkosodan historia 4. Saksalaisarmeijan hyökkäys Pohjois-Suomessa. Asemasota. Vetäytyminen Karjalan kannakselta. Sotatieteen Laitoksen sotahistorian toimisto. WSOY. Porvoo-Helsinki-Juva. ISBN 951-0-15330-3.
- JUNTTILA, Veli 1997. Yy:n aloitteentekijä. TURUN SANOMAT 24.2.1997, 2.
- JÄÄSKELÄINEN, Mauno 1961. Itä-Karjalan kysymys. Kansallisen laajennusohjelman synty ja sen toteuttamisyrietykset Suomen ulkopolitiikassa vuosina 1818-1920. WSOY. Porvoo - Helsinki.
- KARHU, Ilmari 1932. Suomen sotilasmaantieto. Valtioneuvoston kirjapaino. Helsinki.
- KARHU, Ilmari 1934. Neuvostoliiton sotilasmaantieto. Otava. Helsinki.
- KILIN, Juri 1994. Talvisota paljasti suurvallan heikkouden. Taloudelliset resurssit kehnot ja liikenneväylät kurjassa kunnossa. TURUN SANOMAT 5.5.1994, 2.
- KILIN, Juri 1997a. Sotilaallisesta vaarattomuudesta ainoaksi viholliseksi. Leningradin sotilaspiirin valmistautuminen Suomen talvisotaan. SOTILASAIKAKAUSLEHTI 2/1997, 21-27.
- KILIN, Juri 1997b. Toinen riemumarssi Ouluun. Puna-armeija valmistautui katkaisemaan Suomen vielä maaliskuussa 1940. SOTILASAIKAKAUSLEHTI 3/1997.
- KIRKINEN, Heikki (päätoim.) et al. 1986. Venäjän ja Neuvostoliiton historia. Otava. Helsinki. ISBN 951-1-08450-X.
- KIRKINEN, Heikki 1994. Karjalan historian juurista Uudenkaupungin rauhaan. KIRKINEN et al. 1994, 13-171.
- KIRKINEN, Heikki; NEVALAINEN, Pekka & SIHVO, Hannes 1994. Karjalan kansan historia. WSOY. Porvoo-Helsinki-Juva. ISBN 951-0-19204-X.

- KOSONEN, Matti 1994. Luvut I-IV. KOSONEN & POHJONEN 1994; Isänmaan portinvartijat, 11-240.
- KOSONEN, Matti & POHJONEN, Juha 1994. Isänmaan portinvartijat. Suomen rajojen vartiointi 1918-1994. Rajavartiolaitoksen julkaisu. Otava. Helsinki. ISBN 951-1-13106-0.
- LAPPALAINEN, Jussi, T.1986. Pietari I uudistuskausi. KIRKINEN et.al. 1986, 133-157.
- LEHTOLA, Veli-Pekka 1994. Wallenius; Kirjailijakenraali Kurt Matti Walleniuksen elämä ja tuotanto. Pohjoinen. Oulu ISBN 951-749-198-0.
- LUNTINEN, Pertti 1983. Suomi Pietarin suojana ja uhkana venäläisten sotasuunnitelmissa 1854-1914. SUOMEN JA VENÄJÄN YHTEISTÄ HISTORIAA. Historiallinen arkisto 79. Suomen Historiallinen Seura. ISBN 951-9254-39-0.
- LUNTINEN, Pertti 1986a. Keisarikunta mahtavimmillaan 1881-1905. KIRKINEN et.al. 1986, 257-278.
- MANNERHEIM, G II 1952. Muistelmat, toinen osa. OTAVA. Helsinki.
- MANNINEN, Ohto 1980. Suur-Suomen ääriiviivat. Kirjayhtymä. Helsinki. ISBN 951-26-1735-8.
- MANNINEN, Ohto 1993. Neuvostoliiton operatiiviset suunnitelmat 1939-1941 Suomen suunnalla. SOTAHISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA 11, 1992, 77-176. Helsinki 1993. Sotahistoriallisen seuran ja Sotatieteen Laitoksen julkaisuja. ISSN 0357-816X.
- MANNINEN, Ohto 1994. Suurhyökkäyksen päämäärät. TORJUNTAVOITTO 1944, 24-44.
- MATTILA, Tapani & VITIKKA, Olavi 1996. Uhka lännestä. Suomen meripuolustus autonomian aikana. Suomi Merellä -säätiiö. Gummerus. Jyväskylä. ISBN 952-90-7978-8.
- MELLOR, R. E. H. 1964. Geography of the U.S.S.R. London. Macmillan & Co Ltd.
- MIROV, N. T. 1951. Geography of Russia. John Wiley & Sons, Inc, New York & Chapman & Hall, London.
- NENONEN, Sade 1997. Lenin ei tarjonnut itsenäisyyttä lahjaksi. [Lainaus Eino Jutikkalan 'Studia Finlandica - Itsenäinen Suomi 80 vuotta' -esitelmäsarjassa 6.2.1997 pitämästä esitelmästä.] HELSINGIN SANOMAT 6.2.1997, B2.
- OKKER, Jaakko 1996. Kahden julmurin kädenlyönti. Hitlerin ja Stalinin teot vaikuttavat neljanteen polveen. NYKYPÄIVÄ 5.12.1996, 12.
- PALO, Jyrki 1996. Uusi Tae-tulkinta jättää paljon aseita Suomenkin rajalle; Naton laajeneminen ehkä tehdyn myönnytyksen syynä. HELSINGIN SANOMAT, 6.6.1996, C4.
- POHLEBKIN, V. V. 1969. Suomi vihollisena ja ystäväenä 1714-1967. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo - Helsinki.
- POLVINEN, Tuomo 1967. Venäjän vallankumous ja Suomi 1917-1920; I Helmikuu 1917 - toukokuu 1918. WSOY. Porvoo - Helsinki - Juva 1987. ISBN 951-0-14299-9.
- POLVINEN, Tuomo 1971. Venäjän vallankumous ja Suomi 1917-1920; II toukokuu 1918 - joulukuu 1920. WSOY. Porvoo - Helsinki - Juva 1987. ISBN 951-0-14299-9.
- POLVINEN, Tuomo 1984. Valtakunta ja rajamaa; N. I. Bobrikov Suomen kenraalikuvernöörinä 1898-1904. WSOY. Helsinki. ISBN 951-0-12660-8.
- PÄTS, Matti 1997. Suomen ja Viron kansojen erot ja yhtäläisyydet. ESITELMÄ Helsingin Suomalaisella Klubilla 20.2.1997.
- RAIVIO, Jyri 1997. Nato torjuu Venäjän aikeita siirtää aseita etelään; Lännen uusin esitys jäädyttäisi tilanteen Suomen tuntumassa. HELSINGIN SANOMAT 5.3.1997.
- RAUANHEIMO, U. V. 1950. Venäläiset joukot Suomessa maailmansodan 1914-18 aikana; niiden yleisryhmytykset ja toimintasuunnitelmat. TIEDE JA ASE N:O 8, 151-170.
- ROTKO, Jorma 1996. Viron Paldiskissa vapaat vaalit ensi kertaa yli 50 vuoteen; Autiot kerrostalot ja rauniot muistuttavat vielä neuvostoajan suljetusta sotilastukikohdasta. HELSINGIN SANOMAT, 10.11.1996, 14.
- RYTKÖLÄ, Heikki 1995. Kainuun raja; 400 vuotta itärajan muutoksia. Kainuun Museon julkaisuja. Kajaani. ISBN 951-800-207-X.
- SALMINEN, Pertti 1995. Puolueettomuuden nimeen. Sotilasjohto Kekkonen linjalla ja sen sivussa 1961-1966. Suomen Sotatieteellisen Seuran julkaisuja 18. Kustannus Oy Suomen Mies. Helsinki. ISBN 952-9872-00-3
- SALOMAA, Markku 1995. Teräksenkovaa politiikkaa. Läntisiä arvioita Venäjän sotilaspolitiikan suunnasta. Ulkopoliittisen instituutin julkaisusarja nro 3. Gaudeamus. ISBN 951-662-7.
- SANTAVUORI, Martti 1943. Suomen sotahistoria sekä katsaus yleisen sotataidon historian

- tärkeimpiin vaiheisiin. II Suomen vapaussota yleismaailmallisen sodan osana. Otava. Helsinki.
- TIELINEN, Harri 1996. Venäjän laivaston tila ja tulevaisuuden näkymät. STYX-tutkimusryhmä. VTT Energia.
- TOIVIAINEN, Jaakko 1980. Porrassalmi 1789. sotahistoriallisen seuran julkaisuja V. Joensuu. ISBN 951-95217-2-0.
- TORJUNTAVOITTO 1944. Sotahistoriallinen aikakauskirja 13/1994. Sotahistoriallinen Seura ja Sotatieteen Laitos. Gummerus. Jyväskylä. ISSN 0357-816X.
- TROYAT, Henri 1980. Pietari Suuri. WSOY. Porvoo-Helsinki-Juva. ISBN 951-0-09987-2.
- TSH 3 1978. Talvisodan historia 3. Sotatoimet Laatokan ja Jäämeren välillä. Sotatieteen Laitoksen Sotahistorian toimisto. WSOY. Porvoo-Helsinki-Juva. ISBN 951-0-08148-5.
- TURTOLA, Martti 1994. Suomi ja Neuvostoliiton antautumisvaatimus. TORJUNTAVOITTO 1944, 164-166.
- VIDRIUSKAS, N. 1991. [Eversti, Liettuan yleisesikunnan päällikkö.] Liettuan puolustuksen järjestelyt. HAASTATTELU, Vilna 5.12.1991.
- WIHTOL, Erik 1993. Hyökkäys Rägervikiin 1790. SOTAHISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA 11, 1992, 7-34. Sotahistoriallinen seura ja Sotatieteen Laitos. Gummerus 1993. ISSN 0357-816X.